

Seksuaalselt väärkoheldud laste paremaks abistamiseks avatakse Lastemajad

Anna Frank-Viron, Sotsiaalkindlustusameti lastekaitseüksus

Ann Lind-Liiberg, sotsiaalministeeriumi laste ja perede osakond

Nii Eestis kui ka mujal maailmas on kriminaalõigussüsteem loodud, mõeldes täiskasvanud inimestele, mitte alaealistele seksuaalkuriteo ohvritele. Seksuaalkuriteoohvrite abistamise süsteemis elluviidavate muudatuste eesmärk on seada esikohale lapse parimad huvid ning kohandada kriminaalmenetlus lapsesõbralikumaks. Lastekaitse süsteem hakkab tegema tihedamat koostööd politsei ja prokuratuuriga, et tuvastada rohkem juhtumeid ning loob seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langenud laste ja nende perekondade abistamiseks Lastemaja kompetentsikeskused.

Lastemaja (*Barnahus*) mudelit on Islandil kasutatud töös väärkoheldud lastega juba 1998. aastast. Mudel on olnud eeskujuks paljudele teistele riikidele ning praegu tegutsevad Lastemajad veel Rootsis, Norras, Taanis, Horvaatias ja Leedus ning neid on avamas ka mitmed teised Euroopa riigid. Eestis teevad sotsiaalministeerium ja Sotsiaalkindlustusamet teiste riikidega tihedat koostööd Läänemere maade Nõukogu juhitud PROMISE projekti raames, et luua ja arendada Lastemajad, mis sobivad just Eesti oludesse. Tuleb märkida, et kuigi teenust nimetatakse Lastemajaks, ei ole tingimata tegemist eraldi hoone või juriidilise kehaga. Lastemaja võib tegutseda ka mõne tervishoiu- või hoolekandetasutuse koosseisus. Samas mõnes riigis, nagu näiteks Küprosel, on otsustatud alustada mudeli rakendamist eraldi hoone soetamisega. Oluline on, et teenus oleks lapsesõbralik, sh anonüümne ja hästi ligipääsetav.

Eestis on Lastemaja teenuse katseprojekti partneriteks Politsei- ja Piirivalveameti Põhja ja Lõuna prefektuur, Põhja ja Lõuna ringkonnaprokuratuur, Eesti Kohtuekspertiisi Instituut, SA Tallinna Lastehaigla Laste Vaimse Tervise Keskus, Tartu Seksuaaltervise Kliinik, Tartu Laste Tugikeskus ja kohalikud omavalitsused. Teenust pakub Sotsiaalkindlustusamet, teenuse arendamist toetavad Eesti sotsiaalministeerium, justiitsministeerium ja siseministeerium.

Lastemaja teenus on lapsesõbralik ja multidistsiplinaarne teenus seksuaalse väärkohtlemise kahtluse või kinnitusega lastele, ning on ühendavaks lüliks lastekaitsetöötaja ja politsei vahel. Teenuse abil saab tuvastada enam väärkohtlemise juhtumeid ja paremini toetada väärkoheldud lapsi. Ühe katuse all on erinevad spetsialistid, nagu politseiametnik, lastekaitsetöötaja, psühholoog, kohtuarst ja paljud teised, kes panustavad lapse heaolusse. Kohapeal tehakse ohvriks langenud lastega uurimistoimingud ja pakutakse hiljem ka vajalikku abi. On väga oluline, et hoolimata kriminaalmenetluse tulemustest saaks laps vajalikku abi ning protsessi lõppedes oleks ta paremas olukorras kui varem.

Seksuaalse väärkohtlemise kahtlusega lapse juhtumi juhtumikorraldaja on kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja või sotsiaaltöötaja, kes kõigepealt teavitab hädaohus lapsest politseid. Ka siis, kui politseil pole piisavalt tõendeid, et kriminaalmenetlust alustada või tuleb menetlus tõendite puudumisel lõpetada (näiteks ei anna laps politseis ütlusi), on lastekaitsetöötajal siiski võimalik taotleda Lastemaja teenust. Samuti on lastekaitsetöötajal põhjust pöörduda Lastemaja poole, kui tal on lapse mitte-eakohase seksuaalkäitumise tõttu seksuaalse väärkohtlemise kahtlus või muud infot võimaliku väärkohtlemise kohta, mis pole tõendatud. Projektjuhilt võib küsida ka nõu, kas lapse käitumises on ohumärke, mis viitavad väärkohtlemisele ja kas tuleks ühendust võtta politseiga. Politsei ja Sotsiaalkindlustusamet teevad Lastemaja koordineerimisel vastastikust tihedat koostööd.

Teenuse saamiseks tuleb lastekaitsetöötajal saata STARi (sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregistri) kaudu taotlus ja helistada piirkondlikku Lastemajja, et kokku leppida aeg lapse eelintervjuerimiseks. Lastemajas viiakse läbi kindla ülesehitusega eelintervjuu, kus last julgustatakse turvalises keskkonnas teda suunamata juhtunust rääkima, ning see salvestatakse. Kui laps tunnistab väärkohtlemist, alustab politsei kriminaalmenetlust. Samal ajal hindab Lastemaja meeskond lapse abivajadust ja annab lastekaitsetöötajale infot edasiste teenuste

kohta. Ka neil lastel, kes on tunnistuse andnud politseijaoskonnas, on õigus hiljem Lastemajas ohvritele mõeldud teenuseid saada ohvriabisüsteemi toel.

On väga oluline, et laps viibiks Lastemajas koos toetava täiskasvanuga – see võib olla lastekaitsetöötaja, aga ka mõni teine spetsialist või lapse pereliige. Viimasel juhul peab lastekaitsetöötaja veenduma, et täiskasvanu pole lapsele ohtlik ega takista võimalikku menetlusprotsessi. Lastekaitsetöötajal on õigus saada lapsega seotud menetluse kulu kohta infot, mis aitab kaasa lapsele turvalise majutuse või teiste KOV teenuste korraldamisel. Vajadusel toetab lastekaitsetöötajat Sotsiaalkindlustusameti lastekaitseüksus.

Eesti esimene Lastemaja avatakse 2. jaanuaril 2017; esialgu on tegemist katseprojektiga, mille raames pakutakse teenust Tallinna ja Harjuma piirkonna lastele. Tuleva aasta kevadel avab uksed Lastemaja Tartus. Sotsiaalkindlustusameti lastekaitse üksus peab väga oluliseks, et teenus oleks kättesaadav kõigile abivajavatele lastele üle Eesti. Seetõttu planeeritakse teenust osutada edaspidi ka ida ja lääne piirkondades.

Lastemaja teenust hakatakse osutama Tallinnas Laste Vaimse Tervise Keskuses (Tervise 28). Teenusele registreerimine ja lisainfo E–R kella 9–17 telefonil 5361 1602 või e-posti teel anna.frank-viron@sotsiaalkindlustusamet.ee.

Millest on tingitud vajadus teenuse järele?

Seksuaalne väärkohtlemine on võimu, seksuaalsete või muude vajaduste rahuldamise eesmärgil toime pandud seksuaalse sisuga kontaktne või mittekontaktne tegevus täiskasvanu või teise lapse poolt, kes vanuse või arengutaseme tõttu on lapsega vastutus-, usaldus- või võimusuhtes¹.

2015. aastal registreeriti 500 seksuaalkuritegu, mis on 35% rohkem kui 2014. aastal. Kasvu tingis mitme eri liiki seksuaalkuriteo juhtumite arvu suurenemine: eelkõige alaealiselt seksi ostmine, vägistamisjuhtumid, suguühe järeltulijaga ning laste seksuaalset väärkohtlemist kujutava materjali valmistamine ja selle võimaldamine. Vägistamisjuhtumeid registreeriti 161, neist 85 pandi toime alaealise vastu. Lisaks vägistamistele registreeriti veel 119 alaealise kannatanuga seksuaalse enesemääramise vastast tegu. Nii kontaktsed kui mittekontaktset last kahjustavad seksuaalkuriteod moodustasid 85% kõigist seksuaalkuritegudest.²

Lapsed satuvad enne teismeiga sagedamini peresisese, noorukieas aga eakaaslaste ja võõraste väärkohtlemise ohvriks.³ FRA andmetel on lapsepõlves (kuni 15. eluaastani) kogenud füüsilist vägivalda veidi üle 40% ja seksuaalvägivalda 10% Eesti 15–74aastastest naistest.⁴ Eesti meeste terviseuuringu andmetel on 16–55aastastest meestest kogenud lapsepõlves (kuni 18. eluaastani) füüsilist vägivalda veidi enam kui pooled (55%) ja seksuaalvägivalda 3%⁵.

Laste ja noorte seksuaalse väärkohtlemise leviku uuring Eestis toob peamiste tulemustena välja, et 15–19aastastest noortest 32% on kogenud seksuaalset väärkohtlemist ning seksuaalvägivalda on kogenud iga kümnes noor, kusjuures iga kuues noor oli juhtumi ajal alla

¹ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020. https://valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf

² Kuritegevus Eestis 2015. Justiitsministeerium, 2016.

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevus_eestis_2015.pdf

³ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020. https://valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf

⁴ Kuritegevus Eestis 2015. Justiitsministeerium, 2016.

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevus_eestis_2015.pdf

⁵ FRA (2014). Violence against women: an EU-wide survey – Main results.

http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf

⁵ RAKE (2015). Eesti meeste hoiakute ja käitumise uuring: tervis, haridus, tööhõive, ränne ja pereloom. http://rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/6204/1/meeste_uuring_2015.pdf

14aastane. Samuti selgus uuringust, et ainult pisut üle poole seksuaalset väärkohtlemist kogenud lastest ja noortest räägivad juhtunust kellelegi – enamasti räägitakse toimunust sõbrale⁶.

Politseisse on teatatud vähestest juhtumitest, kuigi nende arv aasta-aastalt suureneb. Väärkoheldud lapsest teatamata jätmise põhjuseks on enamasti spetsialisti ebakindlus ja teadmatus või ei ole osatud väärkohtlemist tuvastada. Seega on väärkohtlemise varaseks märkamiseks ning õigeaegseks ja professionaalseks sekkumiseks vaja luua lastekaitseüsteemi väärkohtlemise tuvastamise kompetents.⁷

Laste seksuaalse väärkohtlemise tõkestamine ja ennetamine on seatud prioriteediks mitmetes rahvusvahelistes lepetes, samuti Eesti riigi strateegiadokumentides (Euroopa Nõukogu Lanzarote ja Istanbuli konventsioonid, Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020, Laste ja perede arengukava 2012–2020 jt).

Laste ja perede arengukava kohustab, et lastekaitseüsteem peab tagama abivajavate laste märkamise ning nad peavad saama kiiresti vajalikku abi. Samuti on oluline, et kõik spetsialistid teaksid täpselt oma vastutuse piire ning ükski väärkohtlemise juhtum ei jääks tähelepanuta.⁸

⁶ Seksuaalse väärkohtlemise leviku uuring Eestis. Justiitsministeerium, 2016.

<http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/raport.pdf>

⁷ Laste ja perede arengukava 2012–2020. Sotsiaalministeerium, 2011.

https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf

⁸ Laste ja perede arengukava 2012–2020. Sotsiaalministeerium, 2011.

www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf